
*В.І. Рябченко,
кандидат філософських наук,
Інститут Вищої освіти АПН України*

ПРОБЛЕМА ІСТИНИ, ПРАВДИ, СПРАВЕДЛИВОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Людство на сучасному етапі цивілізаційного розвитку перебуває в тому стані влаштування соціумів, коли впровадження і максимального можливого підтримання справедливості в них більшою мірою залежить від писаних законів, ніж від неписаних норм моралі, що покликані регулювати і гармонізувати суспільні відносини в усіх без винятку сферах діяльності. Наскільки успішною може бути така тенденція і чи взагалі можлива тотальна підміна моралі законами залежить від того, наскільки позитивним є чинний правовий простір у тому чи іншому людському соціумі. Влаштуваючи своє суспільне життя, люди змушені постійно вирішувати у своєму соціумі проблему позитивного правового простору, інтегральним критерієм чого є справедливість. Через це ніколи не втрапить актуальності осмислення засад і теоретичних підвалин, на які має спиратись позитивний правовий простір.

Теоретичним підґрунтям позитивного правового простору є такі філософські поняття і категорії, як правда, справедливість, соціально-філософська концепція права та його засадні концепти природного, божественного, абстрактного і позитивного права [7]. Спираючись на них, можна визначитись з основними теоретичними критеріями, що дадуть підстави зробити коректну оцінку розбудованому за роки державної незалежності України правового простору, а також глибше зануритись у розуміння генезису проблеми несумірності свободи і відповідальності суб'єктів влади та пересічних громадян в нашому суспільстві.

Як це не парадоксально, але із обраних вище опорних понять складніше всього, виявляється, знайти визначення і теоретичне тлумачення правди.

Найближче за змістом до поняття правди можна вважати поняття істини. Істина – це не зовсім правда, з огляду на те, як і коли використовуються ці поняття. Спочатку згадаємо, який основний зміст ми вкладаємо в поняття “істина” і що в ньому має бути принципово важливим.

Оминаємо вічну суперечку різних філософських напрямків і шкіл навколо питання про характер відповідності знання і дійсності та самої можливості повної ідентичності думки і об'єкта, тобто навколо того, що, власне, і становить суть поняття істини. Для нас важливо звернути увагу на те, що істина фіксує об'єктивний зміст людських знань, визначає межі їхнього збігу з дійсністю. Абсолютність істини щодо дійсності сприйматимемо лише в межах пізнаного, а це значить – умовно. Якби була встановлена абсолютна істина щодо світу, в якому ми живемо, то припинився б і сам процес пізнання як такий, що вичерпав себе. А це не може трапитись доти, доки людина має здатність дивуватись і сумніватись.

Протягом тисячоліть точаться суперечки навколо суті самого поняття істини. Тому, коли людина видає свої твердження за абсолютні, це має, як мінімум, насторожувати щодо її щирості чи далекоглядності, а як максимум, – свідчити про її лукавство. В загальному вигляді з'ясуємо наше розуміння істинності знань та можливостей маніпулювати ними, видаючи хибні знання за істинні або навпаки.

При з'ясуванні і цього питання будемо звертатись до простого і зрозумілого. Наприклад, коли ми чуємо слово “верблюд” як видову назву у зоологічній класифікації тварин, в нашій уяві постає саме ця тварина, а не, скажімо, слон. І коли ми бачимо цю істоту навіть без горбу, в нашій свідомості ми ідентифікуємо її зі словом “верблюд”, а не з якимось іншим терміном чи поняттям.

Трапляється такий курйоз, що дитина якимось чином засвоїла називати верблюда слоном. В нормальних умовах таке помилкове знання згодом виправляється, коли дитина починає усвідомлювати неадекватність реакції соціального оточення на використання нею поняття не за призначенням. А якщо б це було у сиву давнину і дитина була нащадком єгипетського фараона, який володів абсолютною владою над усім, що перебувало тоді під сонцем у тій древній цивілізації, і будучи примхливою і амбіційною особистістю, ставши повелителем, який не захотів би обтяжувати себе переучуванням засвоєних ним раніше понять? Єгипетські фараони мали таку необмежену владу, що могли б, за бажанням, примусити своїх підданих перевчитись і називати верблюдів слонами.

Якби така колізія трапилась у науковому співтоваристві, коли б знайшовся “прогресивний” зоолог, який вбачав науку не в дослідженні суті дійсності, а в підміні понять, якими позначається ця дійсність, та зміг переконати вчених у галузі зоології віднині іменувати слоном ту тварину, яка раніше називалась верблюдом, а верблюдом називати ту істоту, яку досі знали як слона, то ця проблема вирішувалась би з позицій конвенціоналізму.

Що від цього, крім знаків-понять, якими була позначена дійсність, змінюється? Вулиця як була, так і залишилась на тому самому місці, слон як був слоном, так і залишився ним, не перетворившись на верблюда і не підозрюючи навіть, як його називають у зоологічній систематиці. Не змінилась дійсність, не змінились знання про неї, а змінилось лише позначення цих знань, що не може впливати на їхню істинність.

Але в людському світі далеко не все так однозначно з критеріями істинності знань, які дають про неї уявлення. І, мабуть, не даремно у народі кажуть – називай мене хоч глечиком, лише у піч не став. Це можна тлумачити як принцип-засторогу, що визначає своєрідну демаркаційну лінію між тим, що є грою слів у понятійному полі, яка не шкодить дійсності, та тим реальним соціальним простором, запровадження в який надуманих понять, хибних знань спотворює, деформує людський світ.

Раніше, коли в людських соціумах ієрархія вибудовувалась за природним правом, сильніший брав рогача і орудував глечиками, а коли він слабшав, цей інструмент перехоплювали міцніші руки. У сучасному цивілізованому світі це все може робитись на інших засадах і не в такий спосіб. Нині нерідко визначальну роль у влаштуванні людського соціуму відіграє не реальний стан його дійсності, а те, чим і як позначена ця дійсність, тобто інформація і знання, поява яких інколи передують виникненню самої соціальної дійсності. Звідси актуалізується проблема суб'єктивної ролі того, хто цю інформацію та знання плодить.

У житті цивілізованих людей цілком реальною може бути ситуація, коли оте маленьке собача, що вискакує з кущів і гавкає на слона, може стати суспільним слоном і зайняти відповідне ієрархічне місце в соціумі, коли воно стає володарем відповідного чи то мандата, чи диплома, а може й сертифіката. Взагалі різновид документа принципового значення не має, важливо, щоб було написано, що саме оця моська є слон і обов'язково стояла легітимна печатка.

В зоопарку, якщо хтось навіть не жартома, а всерйоз поміняє таблички між стійлом верблюда і кліткою зайця, це не вплине на відповідну зміну раціону харчування цих тварин. А в людських соціумах, де можуть діяти, хоч і надумані, але виписані закони, якщо заєць став володарем документа, який засвідчує, що він верблюд, раціон харчування може змінюватись автоматично, байдуже, що в реальній дійсності верблюда немає. Зайцю добре, якщо навіть харч і не підходить, зате його багато, можна вимінати на щось їстівне для себе. Але ж приреченість верблюда очевидна, коли йому виписують довідку, яка засвідчує, що він значно менша звірина.

Коли в такий спосіб істинна соціальна дійсність підмінюється неістинною, тобто удаваною або просто неправедною, людина, що стає на цей шлях, робиться перевертнем, оскільки видає себе за того, ким вона насправді не є і не може бути. Якщо в соціумі такі феномени мають поодинокі випадки, це дає можливість більшості нормальних людей відчувати себе самими собою, тобто підтримувати цим самим людські умови для суспільного

життя. Але якщо спотворення соціальної дійсності набуває ознак тотальності, то найтяжче в такому соціумі людям, які не хочуть бути перевертнями, оскільки перевернутий таким чином людський світ запрограмований на формування, продукування людських індивідів, які сприймають істину у її спотвореному вигляді. У такому деформованому соціальному просторі неліцемерні, щирі, відверті і правдиві люди сприймаються їхнім соціальним оточенням, як диваки.

Тепер перейдемо до тлумачення поняття правди. Коли заглянемо у чинний орфографічний словник української мови, то зможемо там, крім слова правда, побачити похідні від нього: правдивий, правдоборець, правдолюб, правдоподібний, правдошукач, праведник, праведність, правий, правильний. Що ж до поняття “істина”, в цьому ж словнику можна побачити лише такі слова, як істина, істинний та істинність. Звертаючись до груп антонімів, знаходимо такі слова: неправда, неправдивий, неправдоподібний, неправедний, неправий, неправильний; кривда, кривдження, кривдити, кривдний, кривдник, кривдниця; брехня, брехання, брехати, брехач, брехливий, брехун, брехунка; хибний, хибність; помилка, помилковий, помилковість [4].

Не претендуючи на те, що під силу професійним лінгвістам, у тлумаченні суті терміна “правда” обмежимося доступним для широкого загалу розумінням. Відштовхуємося від того, що має сприйматись без доведень. У нас немає підстав стверджувати, що поняття правди та істини зовсім нетотожні або, навпаки, повністю ідентичні. Ми без сумніву сприймаємо їх, як близькі, як синонімічні слова. Після введення у контекст нашого дослідження розуміння поняття “істина” нам залишається з’ясувати, що має належати лише поняттю “правда”, як нетотожне істині, а що залишається в обсязі поняття останньої, як властиве лише їй.

Спочатку визначимося, яке з цих двох понять більше за своїм обсягом. Не повинно бути принципових заперечень щодо того, що правда – більш всеосяжне поняття, ніж істина. На користь такого твердження свідчить наявність значно більшої кількості похідних від правди слів та їхніх антонімів, що семантично не можуть бути протиставлені поняттю істини. Зокрема, кривда і похідні від неї слова не можуть розглядатись як антоніми істини. Це наштовхує на думку, що правда як поняття може охоплювати і те, що сприймається як істина, і простиратись далі, в царину моралі, почуттів, життєвих принципів, позицій людини. Істина ж обмежується знаннями про дійсність, достовірність яких залежить від пізнавальних можливостей людини на момент їх здобуття.

Класичними прикладами щодо цього є знання, які вважались істинними протягом тисячоліть про будову Всесвіту, центром якого розглядалась Земля, навколо якої обертаються небеса, про Сонце та інші небесні світила, що на початку нової ери Птолемеєм було теоретично розгорнуто в спеціальну систему, яка закріпилась в історії людства під його ім’ям. Істинність цієї теорії не піддавалась спростуванню аж до Нового часу, коли з’явилися відкриття Коперника, Кеплера, Галілея, Ньютона. Іншим яскравим прикладом відносності достовірного відображення об’єктивної дійсності можуть служити знання класичної фізики та їхнє сприйняття, як істинних щодо епохальних відкриттів теорії відносності, квантової теорії і критичний перегляд у новітній період [6].

Чим важливі ці (та інші) приклади, чередою яких вибудований людський шлях пізнання навколишнього світу? До Коперника вчений, який вивчав зоряну карту неба, спираючись на концепцію Птолемеєвої системи, роблячи свій внесок у скарбницю знань астрономії, утверджував хибну істину про дійсність, але говорив правду, коли репрезентував свої знання, оскільки він вірив у коректність загально визнаної базисної теорії про будову Всесвіту та істинність добутих ним знань. Джордано Бруно, який вже по-іншому розглядав Світобудову, був вірним як істині, так і правді, які, на жаль, були на той час неприйнятні для інквізиції, яка жорстоко стояла на сторожі теологічного вчення. Галілео Галілей залишився вірним істині, але зрадив правді, що дало йому можливість уникнути страти.

Так було, та і є, так, на жаль, буде, що для людини легше встановити істину, ніж відстояти правду у людському світі. Трапляється, що науковець може бути наполегливим і безкомпромісним у здобутті нових знань, доводити і відстоювати їхню істинність перед

науковим співтовариством, але водночас буде безпринципним і навіть брехливим у реальному житті серед людей. Це може виходити далеко за межі розсудливого і зваженого компромісу, яким можна було б виправдати вчинок Галілея і яким міг би врятувати своє життя Бруно, залишившись при цьому вірним своєму новому науковому світобаченню, в істинності якого він був переконаний.

А чи може бути виправданим власне сам компроміс у подібних життєвих ситуаціях? З точки зору збереження людини від передчасної смерті, можна дати ствердну відповідь. Але ж, якби людство час від часу, ще за дві тисячі років від Сократа, не отримувало подібних уроків безкомпромісного відстоювання правди і жертвності в її ім'я, чи не атрофувалось би в нього відчуття правди і чи не потонуло б воно у брехні, що плодять аж надміру компромісні та конформні люди, зазвичай у якихось своїх корисних цілях, а не лише з метою самозбереження.

А тепер визначимось, в яких випадках доречно ставити поряд, як синоніми, істину та похідні слова. Інтерпретація відповідних антонімів має допомогти зануритись у розуміння суті правди.

Правдивість, за звичай, ми сприймаємо і як те, що може виступати синонімом істинності знань, фактів, інформації тощо, і як те, що розглядається як риса характеру людини, дуже важлива властивість її особистості, синонімом якої є чесність. Коли говорять, що це нечесна людина, то розуміють, що вона неправдива, тобто брехлива. Якщо йдеться про наукові знання, які визнаються неістинними, можна також називати їх неправдивими, помилковими, хибними доти, доки їхня неістинність не усвідомлена тим, хто їх здобував чи репрезентував. Коли ж той, хто репродукував ці знання, навмисно їх робив неістинними або усвідомлює, що вони неістинні, але транслює їх у своїх життєвих проявах, тоді у нас виникають підстави визнавати такі знання нечесними, що означає в даному випадку і брехливими.

Інтерпретуючи слово “правдоборець”, спочатку відмежуємось від людей, які весь навколишній світ сприймають в чорних тонах і на кожному кроці роблять зауваження цьому світові, що він недосконалий, неправдивий і взагалі несправжній. Залишається лише поспівчувати як людині, що тотально невдоволена білим світом, а значить, своїм життям, так і тому соціальному оточенню, де безпосередньо здійснюються прояви такої “боротьби за правду”. Але й нехтувати такими проявами не можна, особливо, коли вони набирають великого поширення, що повинно сприйматись як ознака негараздів у суспільстві.

Абсолютної правди у людському світі немає, не може бути та й не повинно бути. Інакше людське життя мало б стати рафіновано правильним, тобто чітко визначеним, структурованим, передбачуваним, врешті-решт запрограмованим, одновимірним, сірим від своєї прозорості. Або люди давно один одного повбивали б у безкомпромісній війні за правду, тим більше, якби кожен воював за свою правду. Важко навіть уявити, що б було, якби люди знали абсолютно всю правду, навіть ту, що сидить в голові кожного з нас. Недаремно ж, мабуть, кажуть у народі, що краще мати декількох недругів, які погано думають і говорять про тебе, ніж одного друга, який доносить тобі ці думки та розмови. Тому ми розглядаємо зваженого правдоборця, який у боротьбі за правду відстоює загально визнані людські чесноти, якщо вони в соціальному середовищі зневажаються або навіть переслідуються.

Дійсно, якби в суспільстві панувала правда, а не її антиподи (брехня і кривда), якби не було тих, хто чинить опір правді, нехтує нею, то чи була б потреба в правдборцях? Тепер виникає питання, з ким треба боротися, щоб утверджувати правду. На побутовому рівні правда найчастіше утверджується або в дискусіях, або незалежною поведінкою чи окремими вчинками. Обстоювати правду шляхом боротьби необхідно перед тими суб'єктами, які наділені силою влади або грошей чи фізичною силою.

Борець за правду і борець за істину – не синоніми. Спинимось на інтерпретації правдолюбства.

Смисл слів “правдолюб” і “правдомовець” краще зрозуміти через описовий образ. Це може бути той, хто не любить правди, потурає брехні, надає їй перевагу. Легше уявити правдолюба, який може говорити неправду, ніж людину, яка звикла до брехні, щоб вона любила правду. Ближче до істини, коли правдолюб каже: “Я брешу”, ніж те, коли його антипод каже: “Я говорю правду”. Особливу недовіру може викликати фраза у передвиборній риторичі “Я говорю абсолютну правду”.

Здоровий глузд сприймає амбівалентність людини, але не сприймає в ній водночас двох протилежних особистостей. В яких випадках людина може щиро називати правдою те, за чим прихована брехня? Насамперед, тоді, коли вона наївно помиляється, не відаючи і навіть не підозрюючи, що це неправда. Або, коли людський індивід позбувся совісті та комплексу моральності і щиро любить брехню, вірить в неї, як в правду, зрозуміло, вигідну для себе. І от така правдоподібність, доведена до абсолюту, з’являється в соціальному просторі, причаровує своїм щирим летом думок. Але, зі значним відставанням докочується гуркіт брехні і кривди, підтверджує істинну суть нематеріальних думок-фантазій, продемонстрованих щиро мовленими словами правди.

Таким чином, не стільки логіка, скільки алегоричний образ літака-фантома, а головне, власна інтуїція, дають можливість не лише інтерпретувати цей парадокс, а й висновок, що наївно можуть помилятися і говорити щиро неправду, як правду, діти, можуть також наївно помилятися пересічні громадяни, які щиро вірять брехні, що видається за правду політиками, але не самі політики, які брехню видають, за щирю правду.

На думку автора, правдолюбство – це чи найбільш неоднозначне поняття із похідних від правди слів та її сполучників, під яким частіше за все може приховуватись правда або маскуватись брехня. Як правдоборці, так і правдолюби вдаються до правдомовності для того, щоб озвучити правду. Але ж і їхні антиподи теж вдаються до правдомовності, щоб досягти своїх цілей, вони змушені наряджати, маскувати, прикривати їх. Правда приховується, коли вона підмінюється брехнею, яка видається за правду. Тому семантично правдомовність можна тлумачити як суспільний плацдарм, трубина, які можуть озвучуватись або правдою, або брехнею чи їхньою сумішшю. Це саме той випадок, коли доречно сказати, що святе місце порожнім не буває, але зробивши при цьому відповідний наголос. Коли мовиться правда. Це місце дійсно святе. Коли правда змовкає чи взагалі мовчить, тоді голосом правдомовності користується її антипод.

Коли правда мовить на весь голос і не змовкає, це не дає гарантій, що брехня зовсім щезне, але це є запорукою того, що остання не може розперезатись і поводитися у суспільстві чи певному конкретному соціальному середовищі нахабно і брутально. В умовах, коли слово правди звучить впевнено, брехня змушена говорити пошепки, крадькома. Тому принципово важливим у людському світі є те, щоб не змовкав голос правди.

Людина у своїх життєвих ситуаціях має визначитись, як їй скористатись правдомовністю – в ім’я правди чи заради брехні. Поряд з цим, протягом життя людині доводиться постійно вирішувати проблему, як їй відрізнити слово правди від брехні з усього того, що мовиться іншими людьми. Від вирішення цієї проблеми залежить, що ми робимо на білому світі, чи множимо і стверджуємо правду, чи поширюємо брехню, підтримуємо правду чи брехню.

У зв’язку з цим звернемо увагу на такі слова, як правдоподібність, неправдоподібність, напівправда, за якими може бути як правда, так і не зовсім, а це потребує від людини додаткових зусиль, щоб углядіти істинну суть того, що приховується у таких феноменах, коли вони виникають у реальному житті. Але ці слова, на нашу думку, цікаві ще й тим, що вони унаочнюють нетотожність смислу правди та істини як окремих понять. Адже ми сприймаємо істинність як достовірність. Коли ми апелюємо до правдоподібності як того, що описує чи відображає певний факт дійсності, то маємо усвідомлювати, що схоже на правду позначене як правдоподібне, воно не є в дійсності правдою, воно неістинне. Водночас у неправдоподібності, як антиподу правдоподібності, може приховуватись факт дійсності, що дає підстави вважати її істиною. Тому некоректно порівнювати як синоніми правдоподібний

і подібний істині. Правдоподібність неможливо спростувати чи скасувати, оскільки це належить до чуттєвої сфери людини, її світовідчуття, світосприйняття і світобачення. Коли ж йдеться про подібне на істину, це є не що інше, як гіпотеза, яку можна або підтвердити, або спростувати, використавши коректний для неї метод пізнання, що гарантує достовірність. Підтверджена гіпотеза набуває статусу істини, а непідтверджена – скасовується.

У слові “напівправа” ми вбачаємо скоріше не повністю висловлену правду, ніж наявність прямої брехні наполовину несказаної правди. Але в будь-якому випадку те, що є правдою у напівправді, то істина. А якщо напівправа не несе в собі брехні, то вона в усьому своєму обсязі істина.

Правдошукацтво можна розуміти і тлумачити по-різному, оскільки семантика цього словосполучення вказує на відсутність очевидності, що зумовлює і його неоднозначність. Але визначальне слово очевидне, його, на відміну від правди, не треба шукати. Зазвичай шукається те, чого відразу не бачиш. У предметному світі людині доводиться займатися цією процедурою доволі часто, розпочинаючи з пошуку речей повсякденного користування, а далі того, що треба придбати, колекціонувати тощо. Пізнаючи, людина здійснює пошук істини. А пошук правди для людини може виявитись чи не найскладнішим. Людина, проживши життя, може так і не розібратися ні в собі, на що вона була здатна і де була її правда, ні в навколишньому середовищі, так і не узрівши, де і з ким була правда.

Проілюструємо цю думку кількома прикладами з суспільного життя. Як сьогодні українському громадянину віднайти правду? За якими ознаками і критеріями визначитись, з ким правда, якщо всі обіцяють одне і те саме – успішне, світле і щасливе майбутнє для нашого народу. Можливо, за ознаками того, хто гучніше кричить і переконливіше та впевненіше мовить “щирі правду”. А якщо всі аж занадто кричать і однаково переконливо брешуть? Що тоді? Нікого не обирати і всіх, хто бреше, розпустити? А що далі?

У суспільному бедламі значно тяжче розшукати правду, ніж щось потрібне у безпорядку речей і предметів. Але ж і в умовах надзвичайного суспільного порядку, коли запроваджується одна правда правителя, марна справа шукати свою правду. Отже, людина приречена на пошук правди. Коли ж вона відмовляється від такої мороки, як пошук правди, за неї це будуть робити інші. Але то вже буде не її правда і не завжди правда.

Як відзначалося раніше, істина і правда у відображенні об’єктивної дійсності іноді збігаються і можуть розглядатись як синоніми. Вчений, який шукає істину, досліджуючи об’єктивну дійсність, з її встановленням знаходить і правду про цю дійсність. А чи так у пошуках істини про суб’єктивно-об’єктивну дійсність, тобто про наш з вами людський світ?

Візьмемо простий приклад. Інспектор-податківець покликаний шукати і відстоювати істину, яка передбачена вписаними чинними законами і нормативними актами. В нашій увазі не новачок, а досвідчений компетентний інспектор, який досконало знає свою справу, а значить, вміє шукати і встановлювати істинний стан діяльності об’єкта перевірки.

В одному випадку йому трапилось перевіряти дрібного підприємця, який правдами і неправдами ледве підтримував беззбитковою свою справу, що була єдиним джерелом забезпечення власної сім’ї. Щоб зводити кінці з кінцями, він змушений був вдаватись до певних порушень встановлених державою нормативних вимог, в разі дотримання яких його справа стала б безуспішною. Компетентний інспектор встановив факти порушень, визначив штрафні санкції, що передбачені чинним правовим простором. В результаті підприємець став банкрутом, заліз в борги, позбавився офіційного джерела забезпечення себе і сім’ї, став об’єктом соціальної турботи держави, яка пустила його з торбою по світу. Інспектор за встановлення істини отримав премію. Не будемо підраховувати, скільки держава виграла на штрафі, з якого треба вирахувати премію інспектору, а скільки програє на соціальній підтримці, а можливо, і на реабілітації збанкрутілого з її “ласки” підприємця та його сім’ї.

Інший приклад. Перед інспектором стояло завдання значно складніше. Йому довелося перевіряти “крутого” бізнесмена, для якого мільйон доларів туди чи сюди – це менші гроші, ніж десять гривень для колеги у попередньому випадку. Цей суб’єкт був налаштований на схеми діяльності, що забезпечувались відповідними потураннями. Це для солідності

іменується преференціями, які підкріплювались необхідними законами і підзаконними актами, що у вибудуваному для простих смертних правовому просторі забезпечує легітимність обхідних маневрів, як запоруки процвітання бізнесу. Наш професіонал докопується і тут до істини, знаходить те, що не відстежили менеджери разом з юристами цього бізнесмена. Ситуація у раніше вибудуваному правовому просторі, виявляється, змінилась, ексклюзивні закони і підзаконні акти, що їх супроводжують, на яких базувався успішний бізнес підконтрольного об'єкта, скасовані. Інспектор знову на висоті. На цей раз у державну казну повернуто стільки коштів, що їх вистачить на окремі програми підтримку розвитку дрібного і середнього бізнесу та соціального патронату збанкрутілих дрібних підприємців.

Те, що наш допитливий і прискіпливий інспектор в обох випадках докопався до істини, сумнівів немає. А чи знайшов він правду? Щоб відповідати на таке питання, треба спочатку визначитись з критерієм правди, що в соціальній дійсності, тобто у людському житті, не завжди збігається з критерієм істини цієї дійсності. Це дуже принциповий момент у нашому дослідженні в цілому, а не лише в конкретному контексті. Якщо ми підійдемо до вибору такого критерію формально, візьмемо за основу верховенство права, як це і належить робити у правовій державі, де діють позитивні закони, то в обох випадках інспектор знайшов разом з істиною і правду. А чи буде це справжньою людською правдою?

Напевно, що ні, коли ми згадаємо справедливість. Адже не можна знайти правду там, де губиться справедливість. У першому випадку явно несправедлива держава щодо підприємця, а в другому – несправедливі відносини бізнесмена і держави. Очевидною в розглянутих прикладах і є штучність соціальної дійсності, що створюється суб'єктивною волею людини. Для одного вона створює нестерпні умови, в яких ледве можливе виживання, а для іншого – не змінюючи нічого в своїй діяльності, він сьогодні випав з правового поля, у якому перебував учора. Тому у народі здавна кажуть, що закон, мов дишло, куди повернув, туди і вийшло. Але ж правда не може робити такі круті віражі: сьогодні бути однією, а завтра – іншою. Тому критерії істини соціальної дійсності не можна робити визначальними для пошуку правди. Правда повинна бути критерієм істинності соціальної дійсності, яку розбудовують люди. Саме через тлумачення суті праведності можна логічно підійти до з'ясування розуміння справедливості як важливої категорії філософії і моралі, а також політичної і правової свідомості.

А для цього спочатку треба з'ясувати, в чому полягає суть правди і справедливості. Всім добре зрозуміло, а політикам – у першу чергу, що в суспільстві, де постійно розхитується маятник політичної боротьби, дуже важливо, щоб заручником цих політичних баталій не стала економіка країни, коливанням якої в таких умовах важно, а може навіть і неможливо запобігти. Але принципово бажано, щоб вона не входила в резонанс з політичною нестабільністю, оскільки таке розбалансування може мати плачевні наслідки для самої економіки, народу та держави як інституту влади. Але не менш важливим є і те, щоб політичні розхитування не розпалювали суспільний розбрат та антагоністичну ворожнечу у такій боротьбі. І тут важлива стабілізуюча місія покладається на соціальні інститути суспільства. В суспільстві, де постійно розхитується маятник нестабільності, повинні залишатись нейтральними хоча б деякі соціальні інститути, які в змозі виконувати стабілізуючі функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Метод – це насамперед розуміння // Вища освіта України. – 2003. – № 4.
2. Жулинський М. “Ну що б, здавалося, слова...” // Вища освіта України. – 2003. – № 4.
3. Попович М. Модерн і постмодерн: філософія і політика // Дух і Літера. – 2002. – № 9–10.
4. Орфографічний словник української мови. – К., 1994.
5. Платон, Аристотель. Політика. Наука об управленні государством. – М.; СПб., 2003.

6. *Рассел Б.* История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней: В трех книгах. – М., 2000.
7. Современный философский словарь. – М., 2004.